

Türkiye’de Alevilik Temalı Tezlere Konu Olan Cemevlerinin Dünyü, Bugünü ve Yarınına Dair Bir İnceleme: İslam Mezhepleri Tarihi Örneği

An Examination of the Past, Present, and Future of Cem Houses Discussed in Alawism-Themed Theses in Turkey: The Case of the History of Islamic Sects

Yunus İBRAHİMOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof.

Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Mezhepleri Tarihi
Şırnak University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, History of Islamic Sects
Şırnak, Türkiye

<https://orcid.org/0000-0001-5949-615X>

yunus.ibrahimoglu@sirnak.edu.tr

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Başvuru | Submission: 30.05.2025

Kabul | Accept: 28.06.2025

Yayın | Publish: 30.06.2025

DOI: <https://doi.org/10.18403/emakalat.1710278>

Atıf | Cite As

İbrahimoğlu, Yunus. “Türkiye’de Alevilik Temalı Tezlere Konu Olan Cemevlerinin Dünyü, Bugünü ve Yarınına Dair Bir İnceleme: İslam Mezhepleri Tarihi Örneği”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 18/1 (Haziran 2025), 66-84. <https://doi.org/10.18403/emakalat.1710278>

Not | Note

Bu araştırma, 8-9 Nisan 2025 tarihinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi ile Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı iş birliğinde gerçekleştirilen Cemevleri: Dünyü, Bugünü, Yarını Sempozyumu’nda özeti sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

This research is an expanded and developed version of the paper whose abstract was presented orally at the Cemevi: Yesterday, Today, and Tomorrow Symposium held in cooperation with Ankara Hacı Bayram Veli University and the Alevi-Bektaşî Culture and Cemevi Presidency on April 8-9, 2025.

Değerlendirme: Bu makale iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi ve değerlendirildi. Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/emakalat/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: This article was reviewed and evaluated by two external reviewers using a double-blind peer review model. It was confirmed that it did not contain plagiarism by performing a similarity scan (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Complaints: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/emakalat/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Alevilik konusunun doğru anlaşılması ve aktarılması noktasında yürütülen çalışmalar sayesinde Alevilikle ilgili literatür önemli bir noktaya ulaşmıştır. Nitekim 1983'ten günümüze kadar başta İlahiyat olmak üzere Antropoloji, Dilbilim, Edebiyat, Felsefe, Sosyoloji, Müzik, Siyasal Bilimler, Tarih, Hukuk gibi disiplinlere konu olmuş yaklaşık 500 yüksek lisans ve doktora düzeyinde tez kaleme alınmıştır. Bunlardan 164 yüksek lisans ve 28 doktora tezi ilahiyat alanında neticelendirilmiştir. İlahiyat kapsamında yapılan araştırmalardan İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı bünyesindeyse 50 yüksek lisans ve 6 doktora tezinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle çalışmamızda Aleviliğin, bu alanda yapılmış lisansüstü araştırmalara konu olan cemevleri mercek altına alınmıştır. Bu bağlamda literatür taramasına öncelik verilmiş ve Alevilikle ilgili yapılmış tez çalışmaları belirlenmiştir. Dolaylı gözlem metodlarından doküman taramasına başvurulmuş ve çalışmalar kronolojik olarak incelenmiştir. Devamında bu tezlere konu olan cemevleri tespit edilmiş ve bunların günümüzdeki dinsel, sosyal, eğitsel ve hukuksal işlevleri irdelenmiştir. Böylece İslam Mezhepleri Tarihi alanında nihayete erdirilmiş akademik çalışmalardan hareketle bir bütün halinde her cemevi müstakil olarak ele alınmış ve bu cemevlerinin dün, bugün ve yarınıyla ilgili önemli bilgiler elde edilmiştir. Ancak bu mekanların daha iyi anlaşılabilmesi adına her birinin müstakil olarak ele alınıp detaylı bir şekilde kayıt altına alınması gerektiği kanaati hâsıl olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Alevilik, Alevi, Cemevi, Cem Ayini.

Abstract

Thanks to the efforts aimed at accurately understanding and conveying Alawism, the literature on the subject has reached a significant level of development. Since 1983, nearly 500 masters theses and doctoral dissertations have been written on Alawism, particularly in the fields of Theology, Anthropology, Linguistics, Literature, Philosophy, Sociology, Music, Political Science, History, and Law. Of these, 164 master's theses and 28 doctoral dissertations have been completed in the field of theology. Within the sub-discipline of the History of Islamic Sects, a total of 50 masters theses and 6 doctoral dissertations have been identified. Building upon this data, the present study focuses on the analysis of cem houses places of worship and community gathering that have been the subject of postgraduate research on Alawism within this specific field. In this context, a literature review was prioritized, and all relevant theses related to Alawism were identified. Utilizing indirect observation techniques, particularly document analysis, the works were examined chronologically. Subsequently, the cem houses mentioned in these theses were identified and evaluated with regard to their current religious, social, educational, and legal functions. Thus, drawing on academic studies completed within the field of the History of Islamic Sects, each cem house was examined individually and holistically, yielding important insights into their past, present, and potential future. Nevertheless, in order to gain a deeper and more nuanced understanding of these institutions, it has become evident that each cem house must be studied independently and documented in detail.

Keywords: History of Islamic Sects, Alawism, Alawi, Cem House, Cem Ritual.

Giriş

Farklı etno-dinsel topluluğu bünyesinde barındıran Anadolu coğrafyası, her bölgesiyle zengin kültürel potansiyele sahip ender bölgelerden bir tanesidir. Nitekim gün geçtikçe sayıları artan araştırmalar, Anadolu coğrafyasının, ne kadar zengin kültürel kaynaklarla beslendiğini ve asırlarca süregelen kültürlerin harmanlanmasının neticesi olarak rengârenk bir medeniyetler mozaigine sahip olduğunu göstermektedir. Farklı medeniyetlerin ortak bir açık hava müzesini andıran Anadolu coğrafyasının önemli renklerinden bir tanesini de Alevi ocakları oluşturmaktadır.¹ Bu durum, Alevi geleneğe mensup ocak ve gruplara ait kültürü her yönüyle araştırma konusu haline getirmektedir.

Bu bağlamda Alevilik, başta Antropoloji olmak üzere Dilbilim, Halk Bilimi, Türk Dili ve Edebiyatı, İlahiyat, Sosyoloji, Tarih, Doğu Dilleri ve Edebiyatı, İletişim Bilimleri, Gastronomi, Eğitim ve Öğretim, Güzel Sanatlar, Halkla İlişkiler, Hukuk, Siyasal Bilimler, Kamu Yönetimi, Müzik, Psikoloji, Sanat Tarihi ve Uluslararası İlişkiler gibi birçok disipline konu olmayı başarmıştır.² Bu disiplinler sayesinde Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayan her Alevi ocak müstakil olarak ele alınmış ve Alevi olmayan gruplarla olan hem benzer hem de farklı yönleri mercek altına alınmıştır. Böylece Alevi toplulukların tarihleri, dinî ve politik kimlikleri, devletle ilişkileri, etno-kültürel farklılıkları, dernek ve vakıf olarak kurumsallaşmaları, yazılı

¹ Husluck, "Bektaşilerin Coğrafi Dağılımı", çev. Ragıp Hulusi, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 5 (1998), 141-151.

² Ali Yaman, "Alevilik Bektaşilik Alanında Üniversitelerde Gerçekleştirilen Akademik Çalışmalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme", *Alevi ve Bektaşî Yayınlarının Temel Sorunları, Çözüm Önerileri*, ed. Gıyasettin Aytaç - Derya Sümer (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 34-41; İlahiyat alanında yapılmış çalışmalar için bk. Şeref Göküş, "İlahiyat Alanında Yapılan Alevilik-Bektaşilik Çalışmaları: Bibliyografik Bir Deneme", *Hikmet Yurdu* 7/13 (2014), 159-195.

kaynakları, ibadet ve erkânları, dedelik kurumu ve işlevleri, önemli dinî şahsiyetleri, diğer dinî cemaatlerle ilişkileri, din eğitimleri, sosyal yaşantıları, yemek kültürleri, halk oyunları, deyiş ve müzikleri³ gibi konular detaylı olarak incelenmiştir.⁴

Birçok yönüyle Alevî kültürünü ortaya koyan bu çalışmaların yanı sıra Türkiye’de özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren kamuoyunun gündemini oluşturan ve buna bağlı olarak araştırma konusu yapılan meselelerin belli alanlarda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. “Alevî Uyanışı”, “Alevilik Tarihi”, “Etno-Kültürel Farklılıklar” ve “Alevî Diasporası” gibi önemli konular arasında kendisine yer bulan mevzulardan bir tanesi de Alevî geleneğe mensup olanların ibadet hayatı, adab-erkânı ve sosyokültürel faaliyetleri açısından son derece önemli mekanlar olan “Cemevleri” olmuştur.

Alevî gelenekte “Erenler Meydanı”, “Kırklar Meydanı” gibi isimlerle de bilinen⁵ ve Alevilerin erkânlarını icra ettiği mekân anlamında secde edilen yer, toplanma yeri anlamında kullanılan cemevlerinin⁶ sıklıkla gündem haline gelmesinin Alevî toplulukları içerisinde üstlenmiş olduğu rolle yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu kuruluşlar, Alevilerin her türlü problemleriyle alakalı hazırlık, faaliyet ve sözcülük yapma gibi önemli bir görevi üstlenmiştir.⁷ Ayrıca kırsaldan kentlere doğru gerçekleşen göçlerle birlikte şehirleşen Alevî ocak ve gruplara mensup kişilerin âdâp ve erkânlarını icra edebilecekleri bir mekâna olan ihtiyaç ve arayışlara ek olarak müntesiplerinin yaşamış olduğu sorunlar karşısında yalnız bırakmayan ve gerektiğinde hakkını savunan cemevlerinin geliştirmiş oldukları misyon, Alevî grupları dernek veya vakıf çatısı altında birleşme çabasına sevk etmiştir. Böylece bu mekânlar diğer işlevlerinin yanında aynı zamanda Alevilerin dinî vecibelerini de yerine getirdikleri kurumlar haline gelmiştir.⁸ Sonradan üstlenilen bu vazife ise beraberinde vakıf ve dernek yöneticileri ve üyeleri haricinde cemevlerinde bir de “dede” görevlendirilmeyi beraberinde getirmiştir. Bu durum da Alevî adı altında yer verilen süreklilerde daha önce var olmayan “dernek dedesi” ile “dernek cemevi” pratik ve kavramlarını kazandırmıştır.⁹ Ancak Alevilik ile alakalı literatüre eklenen bu terimlere rağmen Alevilerin de geçmiş diğer tasavvufi ekol ve gruplarında olduğu gibi âdâb ve erkânlarını kurumsallaşma sürecini tamamlamış olan tekke, zaviye ve dergâh gibi merkezlerde icra ettikleri bilinen bir gerçektir.¹⁰

Konunun önemi ve hassasiyetine binaen birçok disipline farklı yönleriyle konu olmuş cemevleri hakkında İslam Mezhepleri Tarihi alanında yapılan çalışmaların incelenmesi bu

³ Ömer Faruk Teber - Ramazan Çalkan, “Alevî Bektâşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberrâ”, *Social Sciences Research Journal* 5/1 (2019), 89-96.

⁴ Konuyla alakalı örnek araştırmalar için bk. Zülfikar İşcan, *Gazi Mahallesi’nde Yaşayan Tunceli Alevilerinin Alevilik Algısı* (Malatya: İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2025); Reyhan Erdoğan Başaran, *Alevî İslam’ın Şia Olarak Tanımlanması Sorunsalı: Aleviliğin Sünnî-Şii Sınırların Dışında Karşılaştırmalı Bir Analizi* (Houston, Texas: Rice University Yurtdışı Enstitü, Doktora Tezi, 2018); Musthafa Ujampady, *Güney Hindistan’da Tasavvufî Hareketler: Bâ Aleviyye Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023); Sümeyye Gülbay Küçük, *Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları Mahallelerinde Oturan Tunceli Göçmeni Alevilerde Halk İnanışları ve Bunlara Bağlı Uygulamalardaki Değişimler* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2012).

⁵ Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Alevilik ve Bektaşilik II* (Ankara: Ardıç Yayınları, 1999), 2/110.

⁶ Ali Rıza Uğurlu, *Aşk-ı Muhabbet*, ed. Cengiz Topdemir (Ankara, 2007), 68.

⁷ Cemevinin Fonksiyonlarıyla alakalı detaylı bilgi için bk. Özcan Güngör, “Cemevi Konusuna Sosyolojik Bakış Denemesi”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 4/7 (2010), 124-129; Ahmet Taşgın, “Cem, Cemevi ve İşlevleri”, *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektâşî Kültürü*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 212-213; Erdal Yıldırım, “Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2 (2012), 167-173; Fevzi Rençber, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri*, ed. İbrahim Baz (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018), 67-113.

⁸ Cemevlerinin ortaya çıkmasıyla alakalı detaylı bilgi için bk. Cenksu Üçer, “Cemevi: Âdâp ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekân”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 73-75; İbrahim Bahadır, “Dini Mekânda Kutsalın Tasfiyesi: Tekkeden Cemevine Geçiş”, *ULUSLARARASI HACI BEKTAŞ VELÎ VE TAKİPÇİLERİ SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI*, ed. A. Yılmaz Soyver (İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2020), 533-546; Yıldırım, “Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları”, 159-166.

⁹ Taşgın, “Cem, Cemevi ve İşlevleri”, 211.

¹⁰ Üçer, “Cemevi: Âdâp ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekân”, 77.

araştırmanın odak noktası olarak belirlenmiştir.¹¹ Böylece İslam Mezhepleri Tarihi alanında yapılmış bilimsel tezlerle konu olan cemevlerinin günümüzdeki durumları, faaliyetleri, toplum nazarındaki yeri, fonksiyonları özetle dinsel, sosyal, eğitsel ve hukuksal işlevleri mercek altına alınmıştır. Bu amaçla literatür taramasına öncelik verilerek 1993-2025 yılları arasında ilahiyat alanında 164 yüksek lisans, 28 de doktora tezinin neticelendirildiği tespit edilmiştir.

Bu kapsamda yapılan söz konusu araştırmalardan Temel İslam Bilimleri İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı bünyesinde 50 yüksek lisans ve 5 doktora tez çalışmasının nihayete erdirildiği sonucuna varılmıştır. Araştırmamızda objektiflikten taviz verilmeden ağırlıklı olarak doküman taramasına başvurulmuş ve İslam Mezhepleri Tarihi alanında yapılan tüm tezler bir bütün halinde kronolojik olarak incelenmiştir. Elde edilen verilerden hareketle cemevlerinin dünü, bugünü ve yarınıyla ilgili önemli bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca daha önce bu ve buna benzer bir çalışmanın olmaması ise araştırmamızın özgünlüğü açısından oldukça önem arz etmektedir.

1. İslam Mezhepleri Tarihi Alanında Yapılmış Alevîlik Temalı Yüksek Lisans Tezlerine Konu Olan Cemevlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını

Araştırmanın anlaşılabilirliği açısından konu, yüksek lisans ve doktora seviyesinde yapılmış çalışmalar olarak iki başlığa ayrılmıştır. Söz konusu alt başlıkta İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında kaleme alınmış 50 adet yüksek lisans tezi incelenmiştir. Bu kapsamda ise söz konusu çalışmalardan sadece 21 tanesinde cemevlerine yer verildiği ve konuyla alakalı bilgi paylaşıldığı neticesine varılmıştır. Böylece araştırmalar müstakil olarak ele alınmış ve çalışmalarda yer alan âdâb ve erkânın icra edildiği mekânların dünü, bugünü ve yarını hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır.

1.1. Dergâhlar ve Cemevleri Gibi Âdâb-Erkân Mekânları

1.1.1. Abdal Musa Dergâhı

Antalya'nın Elmalı ilçesi sınırlarında bulunan Tekke köyünde yaklaşık 600 yıllık bir tarihe sahip olan Abdal Musa Dergâhı, Hacı Bektaş Dergâhından sonra Alevî geleneğe mensup olanların özellikle de Bektaşîlerin en kutsal kabul ettikleri mekânlardan biridir. Kültür bakanlığı tarafından eski görünüm ve işlevine yeniden kavuşması için yapılan çalışmalar neticesinde dergâh halkın hizmetine açılmıştır. Böylece 1984 tarihinden beri her yıl 4-5 Haziranda düzenli olarak "Abdal Musa Anma Etkinlikleri" icra edilmektedir. Bu sayede yurdun çeşitli yerlerinden gelen Alevîler burada hem dergâhı ziyaret etmekte hem de cem yapıp semah dönmektedir.¹² Araştırma kapsamına alınan çalışmada, bir âdâb ve erkân merkezi olarak dergâhın tarihsel yönü başta olmak üzere günümüzdeki durumuyla da alakalı önemli bilgilere yer verildiği görülmüştür.

1.1.2. Şahkulu Sultan Dergâhı

XVI. yüzyılın başlarında eski nüfuzlarını kaybeden Ahilerden, yeniçeri etkisiyle güçlenen Bektaşîlere intikal eden dergâhın,¹³ bakım ve onarım işlerini yürütmek üzere 1994 yılında İstanbul Merdivenköy'de bir vakıf kurulmuştur. Söz konusu vakıf, o tarihten itibaren Alevî kültür ve felsefesini araştırmak, törenler düzenleyerek bu kültürün tanınmasını sağlamak için çalışmalar yürütmektedir. Günümüzde halen aktif olarak kullanılan dergâhın, İstanbul'un en aktif dergâhlarının başında geldiği anlaşılmaktadır. İlgili araştırma sayesinde günümüzde dahi önemli sosyal ve kültürel faaliyetlerin de yürütüldüğü anlaşılan mekânla alakalı önemli veriler kayıt altına alınmıştır.¹⁴

1.1.3. Karacaahmet Sultan Dergâhı

Karaca Ahmet Sultan'ın Türkistan'dan Anadolu'ya gelen Alp erenlerden olduğu ve XIII-XIV.

¹¹ Söz konusu çalışmalardan bazıları için bk. Ömer Faruk Teber - Doğan Kaplan, "Hasan Onat'ın Danışmanlığında Alevîlik-Bektaşîlikle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 14/1 (ts.), 507-524.

¹² Ali Uysal, *Alevî Örgütlenmesi Bünyesinde Cem Vakfı ve Faaliyetleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2002), 17.

¹³ Hür Mahmut Yücer, "Şahkulu Sultan Dergâhı", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 5/297.

¹⁴ Uysal, *Alevî Örgütlenmesi Bünyesinde Cem Vakfı ve Faaliyetleri*, 17.

yüzyıllarda yaşadığı aktarılmıştır. Yaklaşık yedi asırlık bir geçmişe sahip olan dergâh,¹⁵ 1969 yılında Karacaahmet Sultan Kültürünü Tanıtma, Yaşatma ve Türbesini Onarma Derneği adıyla dernek haline getirilmiştir. Kurulan derneğin, günümüzde faal olarak hizmet verdiği ve bu kapsamda semah ve bağlama kurslarının verildiği ve anma etkinlikleri, şenlikler, kutlamalar ve geziler gibi hizmetlerin de icra edildiği ifade edilmiştir.¹⁶

1.1.4. Gazi Mahallesi Cemevi

İstanbul’un Gaziosmanpaşa semtinde 1990 yıllarında kurulan ve hizmete açıldığı yıllarda küçük ve faal olmayan bir özelliği sahip olan cemevi, özellikle 12 Mart 1995 tarihinde Gazi olaylarında dikkatleri üzerine çekerek ünlenmiştir. Günümüzdeyse bölge sakinlerinin âdâb ve erkânı yerine getirdikleri bir mekân olarak hizmet vermeye devam ettiği anlaşılmıştır.¹⁷

1.1.5. Bozhüyük Köyü Cemevi

Yozgat’ın Akdağmadeni ilçesine bağlı Bozhüyük köyünde bulunan cemevi, ilk yapımında ortaokul olarak inşa edilmişse de bir süre cemevi olarak kullanılmıştır. Daha sonra camiye çevrilerek cami olarak kullanılmaya başlanmıştır. Cami olarak faaliyet gösteren mekân, kubbesi ve minaresi olmayan mescit tarzında yapılmış bir yapı özelliğine sahiptir. Dolayısıyla günümüzde hem ilçede hem de köyde kurumsallaşmış bir cemevi bulunmamaktadır.¹⁸

1.1.6. Divriği Yöresinde İcra Edilen Âdâb ve Erkânlar

Divriği yöresinde daha önceleri sıklıkla cem töreni yapılıyor olsa da özellikle son otuz yılda artık nadiren cemin yapıldığı aktarılmıştır. Bundan ötürü de bu yörede kurumsallaşmış bir cemevi bulunmamaktadır. Özellikle köyden kente olan yoğun göçlerin yaşanması ve gençlerin bu tarz konulara olan ilgisizlikleri, cemlerin eskisi gibi yapılamaması için işaret edilen sebepler olmuştur. Dolayısıyla günümüzde Divriği yöresinde bir cemevi bulunmasa da cem için bir cemevinin şart olmadığı fikri kabul görmüştür. Nitekim daha önceleri uygun şartları taşıyan bir hanede bilhassa Erzincan/Tercan’dan gelen dedeler vesilesiyle cemlerin yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁹

1.1.7. Alvanlar/Yablanovo Köyü Cemevi

Bulgaristan’ın Gerlova bölgesinin en büyük köyü konumunda ve Türk-Alevilerin yaşadığı köylerden Veretler (Mogilets) ve Küçükler (Malko Selo) yerleşim yerleriyle yan yana bulunan Alvanlar (Yablanova) köyünde ne zamandan beri Türk-Alevilerin yaşandığı kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Alvanlar köyünün kuruluşuyla alakalı birden fazla rivayet mevcuttur.²⁰ Bunlardan en eski ‘Baba Konağı Efsanesi’ne dayandırılan görüşe göre köyün, sözlü rivayetlerden hareketle 1100-1200 yıllarından itibaren yerleşim yeri olarak kullanılmaya başlandığıdır.²¹ Köyde bulunan cemeviyle alakalı detaylara fazla yer verilmeyen çalışmadan köyde hem caminin hem de cemevinin aktif olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. İlgili cemevinde dinî eğitimin alınması,²² toplu ibadetlerin gerçekleştirilmesi,²³ dinî problemlerin çözüme kavuşturulması²⁴ gibi hizmetler sunduğu aktarılmıştır.

1.1.8. Erzincan/Tercan Yöresi Cemevleri

İlk medeniyet izlerine Urartular (M.Ö. 900-600) döneminde rastlanan Erzincan’ın Tercan

¹⁵ Detaylı bilgi için bk. Cemal Şener, “Karacaahmet Sultan Dergahı”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri* (Ankara: TÜKSEV, 2004), 993-1022.

¹⁶ Uysal, *Alevî Örgütlenmesi Bünyesinde Cem Vakfı ve Faaliyetleri*, 18-20.

¹⁷ Uysal, *Alevî Örgütlenmesi Bünyesinde Cem Vakfı ve Faaliyetleri*, 23.

¹⁸ Detaylı bilgi için bk. Adem Aydın, *Akdağmadeni Yöresi Ardıçalanı ve Bozhüyük Köylerinde Alevilik* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2009).

¹⁹ Detaylı bilgi için bk. İbrahim Gökdemir, *Divriği İlçesinde Yaşayan Alevilerde Dini Hayat ve yaygın Halk İnanışları* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2011).

²⁰ İlgili rivayetler için bk. Şabanali Ahmed, *Bulgaristan’da Alevilik (Yablanova Örneği)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2012), 23-26.

²¹ Detaylı bilgi için bk. Ahmed, *Bulgaristan’da Alevilik (Yablanova Örneği)*, 23.

²² Ahmed, *Bulgaristan’da Alevilik (Yablanova Örneği)*, 72.

²³ Ahmed, *Bulgaristan’da Alevilik (Yablanova Örneği)*, 79.

²⁴ Ahmed, *Bulgaristan’da Alevilik (Yablanova Örneği)*, 80.

ilçesinde²⁵ 3 belde ve 68 köy bulunmaktadır. Bunlardan 44'ü Alevî, 19'u Sünnî,²⁶ geriye kalan 5 köyde Alevî-Sünnîler birlikte yaşamaktadır.²⁷ 1980'li yılların Türkiye'sinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak dergi ve gazete yayınlarındaki artış, yayınevlerinin sayısının artması, vakıf ve dernekleşme faaliyetlerinin ulaştığı boyutlar Tercan'da da karşılık bulmaya başlamıştır. Söz konusu yıllarda Alevilik konuları üzerinden alevlenen tartışmalar ve ihtiyaçlara binaen bir cemevinin varlığına gereksinim duyulmuştur.

Bu amaçla Tercan'da bir devlet kurumundan emekli olan ve aynı zamanda dede ünvanına sahip Ali Dağdelen, bu yıllarda girişimlerde bulunmuştur. Böylece 1998 senesinde cem vakfına bağlı bir cemevi kurulmuştur.²⁸ Bunun öncesinde ise yerleşim yerlerinde cemevi adı altında herhangi bir mekân bulunmayıp genellikle yörede şartları elverişli bir evde cemin yapıldığı ifade edilmiştir.²⁹ Dolayısıyla yapılan araştırmalar neticesinde ilçe merkezinde bir tane olmak üzere Yaylacık ve Esenevler köylerinde birer cemevinin aktif halde bulunduğu, birkaç köydeyse inşaatı devam eden cemevlerinin olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu mekânlarda günümüzde dahi âdâb, erkân ve dinin merasimlerin dedeler tarafından yapıldığı anlaşılmıştır.³⁰

1.1.9. Erzurum/Çat Yöresi Cemevleri

VIII. yüzyılın başlarında Osmanlı sipahileri tarafından günümüz Yavi Beldesi civarında kurulan Çat, Erzurum'un ilçelerindendir. Bölgenin demografik yapısı incelendiğinde Alevîlerin daha çok ulaşımı zor olan dağlık alanlardaki bölgelerde yaşadıkları tespit edilmiştir.³¹ Başta ilçe merkezinde yaşayanlar olmak üzere yörede onlarca Alevî köyü olmasına rağmen bölgede herhangi bir cemevi bulunmamaktadır. Bu durumdan muzdarip olan Alevîler, cemevinin olmayışını devlet politikasına bağlamış³² ve önemli dinî günlerde İstanbul gibi büyük şehirlere gidip ceme katıldıklarını ifade etmişlerdir.³³ Ancak cemevinin olmayışı cem yapmalarına engel olmadığı gibi birçok yerde yapıldığı üzere büyük ve elverişli evlerde erkânlarını gerçekleştirdikleri aktarılmıştır.³⁴ Yapılan araştırmalarda günümüzde de bir cemevinin olmadığı neticesine ulaşılmıştır.

1.1.10. Isparta/Yakaören Köyü Cemevi

Isparta merkeze bağlı Yakaören köyü cemeviyle ilgili yapılmış bilimsel çalışmada, cemevinin kuruluşuyla alakalı herhangi bir bilgi paylaşılmamıştır. Aktarılan bilgilerden köyde caminin yanı sıra bir de cemevi olduğu anlaşılmaktadır. Aktif bir konumda olan cemevinde sohbetlerin yapıldığı, ibadetlerin gerçekleştirildiği, her türlü problemin konuşulduğu ve semah törenlerinin düzenlendiği aktarılmıştır.³⁵

1.1.11. Diyarbakır Yöresi Cemevleri

Ağırlıklı olarak Diyarbakır merkez ve Bismil'in köylerinde yaşamlarını sürdüren yöredeki Alevîler, merkez ilçeye bağlı Şarabi ve Büyükkadı köyleriyle Bismil'in Seyithasan, Türkmenhacı, Türkdarılı ve Çınar'ın Şükürlü köyünde ikamet etmektedirler. Zikredilen köylerden Seyithasan ve Türkmenhacı'da sadece Alevîler, geriye kalan 4 köyde Alevî-Sünnî vatandaşların birlikte yaşadığı aktarılmıştır. Ancak çeşitli sebeplerden ötürü Diyarbakır merkeze bağlı Alevî köylerinden Nahırkiracı ve Şarabi, Çınar'ın Şükürlü ve Bismil'in Yukarı Kadı köyünde Alevî

²⁵ Tercan'ın tarihi gelişimi için bk. İhsan Ünlü, *Alevilikte Dedelik ve Ocak Anlayışı "Tercan Örneği"* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2013), 5-15.

²⁶ Ancak cami ve cemevleri üzerinden yapılan Alevî-Sünnî ayırımı İslam Mezhepleri Tarihi verileri açısından doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim bütün Müslümanların ortak ibadet yeri olan camiler sadece Sünnîlere veya başka gruplara ait bir mekân değildir. Dolayısıyla insanların cami ya da cem evinden birisini tercih etmek zorunda bırakılması hem İslamiyet hem insan gerçeği hem de Alevilik ve Bektaşilik ile pek bağdaşmamaktadır. Detaylı bilgi için bk. Hasan Onat, "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 1 (2009), 18-34.

²⁷ Ünlü, *Alevilikte Dedelik ve Ocak Anlayışı "Tercan Örneği"*, 14.

²⁸ Ünlü, *Alevilikte Dedelik ve Ocak Anlayışı "Tercan Örneği"*, 47.

²⁹ Ünlü, *Alevilikte Dedelik ve Ocak Anlayışı "Tercan Örneği"*, 95.

³⁰ Ünlü, *Alevilikte Dedelik ve Ocak Anlayışı "Tercan Örneği"*, 42, 98, 128.

³¹ Lokman Kılavuz, *Erzurum Çat Aleviliği* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2015), 4.

³² Kılavuz, *Erzurum Çat Aleviliği*, 42.

³³ Kılavuz, *Erzurum Çat Aleviliği*, 49.

³⁴ Kılavuz, *Erzurum Çat Aleviliği*, 62.

³⁵ İskender Tanış, *Günümüz Alevî-Sünnî İlişkileri (Isparta-Yakaören Köyü Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016), 35.

nüfusun kalmadığı ifade edilmiştir.³⁶

Bununla birlikte bölgede cemevi sayısının oldukça az olduğu ifade edilmiş ve aktif olarak sadece Türkmenhacı köyü cemeviyle 2013 yılında Diyarbakır merkezde belediyenin desteğiyle kurulmuş Pir Sultan Abdal Kültür Derneği’nin hizmet ettiği anlaşılmıştır. Türkmenhacı’daki cemevinde cem erkânın yapıldığı ve yine gayr-ı resmi faaliyette bulunan bir cemevinin daha olduğu aktarılan bilgiler arasındadır.³⁷ Diğer Alevi yerleşim yerlerindeyse dedelerin sayısal yetersizliğinden dolayı cemlerin, elverişli koşullara sahip evlerde ve genellikle de görgü ceminin yapıldığı ifade edilmiştir.³⁸

Yöredeki cemevlerinin, birlik ve beraberliğin pekiştirildiği, eğitim-öğretimin yapıldığı, sorunların çözüme kavuşturulduğu, geleceğe dair planlamaların yapıldığı, âdâb ve erkânların yürütüldüğü mekânlar olarak faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır.³⁹

1.1.12. Antalya Yöresi Cemevleri

Alanda yürütülen tez çalışması verilerine göre Akdeniz ve Batı Anadolu civarındaki varlıkları, XIV. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Anadolu topraklarındaki hâkimiyetine kadar uzanan Alevilere, konargöçer yaşam şekillerinden ötürü XVII. asırdan önce ‘Yörük’, sonraki süreçte ‘Türkmen’ denilmiştir.⁴⁰ Alevilerin yoğun olarak yaşadığı şehirler mercek altına alındığında Türkmen Alevi nüfusunun yoğun olarak yaşadığı kentlerden bir tanesi de Antalya olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴¹ Antalya yöresinde Türkmen Alevilerin yaşadığı yerler arasında ise Elmalı Tekkeköy, Akçaeniş, Finike Gökbük, Hızırkahya, Baymak, Turunçova Menevşelik Mahallesi, Merkez Kızılarık, Zeytinköy, Altınova Koyunlar (eski adı Karahayıt), Konyaaltı Karatepe, Ekizce Yaylası, Doyran, Kemer Kuzdere, Kaş Gömbe, Kumluca Göllü Yaylası, Beşikci köyü, Korkuteli Büyükköy’ü saymak mümkündür.⁴²

Birden fazla cemevine ev sahipliği yapan Antalya yöresinin en önemli dini merkezlerin başında Abdal Musa Tekkesi yer almaktadır. Yanı sıra Antalya’da, Antalya Cemevi, Hacı Bektaş-ı Veli Kızılarık Cemevi, Alevi Kültür Dernekleri Konyaaltı Cemevi, Elmalı Tekke köyü Cemevi, Kepez Konuksever Mahallesi Cemevi, Antalya Kültür Cemevleri de bulunmaktadır.⁴³ Antalya bölgesindeki cemevleri her ne kadar müstakil olarak bilimsel çalışmaya konu olmuşsa da buradaki cemevleriyle alakalı detaylı bilgiye yer verilmemiştir. Ancak çalışma genel olarak incelendiğinde adı geçen tüm cemevlerinin aktif olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu mekânlarda bölgede yaşayan Aleviler arasında dayanışmayı, bütünleşmeyi, birlikteliği ve her türlü dağılmayı engelleyen bir olma ruhunu, değerler bilincini güçlendirmeyi amaçlayan çeşitli törenler düzenlendiği aktarılmıştır.⁴⁴

1.1.13. Konya Yöresi Cemevleri

Konya’da bulunan Abdalların bölgeye yerleşmeleriyle alakalı farklı görüşler olmakla birlikte en erken iddiaya göre 1205 yılında Kalenderiliğin kurucusu Cemaleddin Savi (ö. 630/1232-33)’nin halifesi Ebübekir’i Niksarî’nin Konya civarına gelip merkezde bir zaviye kurmuş olmasıyla yöreye yerleşmiş olmalarıdır.⁴⁵ Ancak günümüzde Konya merkezde Abdallar olarak bilinen Türkmen-Alevilerin, yapılan araştırmalar neticesinde bir asırdan fazladır burada

³⁶ Nazan Ağalday, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır’da Alevilik* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016), 15, 99-100.

³⁷ Ağalday, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır’da Alevilik*, 92.

³⁸ Ağalday, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır’da Alevilik*, 102.

³⁹ Ağalday, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır’da Alevilik*, 92.

⁴⁰ Mukadder Zanco, *Antalya Türkmen Alevileri’nde Dini ve Sosyal Hayat* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 13.

⁴¹ Ömer Faruk Teber, “Antalya Teke Yöresi Alevi Geleneği ve Giyim Kuşamlarında Sembolizm”, *Antalya Kitabı: 2 Antalya’da Türk-İslam Medeniyetinin İzleri*, ed. Bedi Koçakoğlu vd. (Konya: Palet Yayınları, 2019), 354-355.

⁴² Zanco, *Antalya Türkmen Alevileri’nde Dini ve Sosyal Hayat*, 11.

⁴³ Zanco, *Antalya Türkmen Alevileri’nde Dini ve Sosyal Hayat*, 13.

⁴⁴ Zanco, *Antalya Türkmen Alevileri’nde Dini ve Sosyal Hayat*, 85.

⁴⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfîler Kalenderîler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992), 79-84. Detaylı bilgi için bk. Fethullah Etyemez, *Abdal-Alevilik İlişkisi Konya Merkez Yenimahalle ve Doğanlar Mahallesi Örneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 32-34.

oldukları tespit edilmiştir.⁴⁶

Konya merkezde yaşayan Abdalların ibadet ve erkânlarını ifa edebilecekleri bir cemevi daha önce Yenimahalle'de bulunuyorken bölgenin kentsel dönüşüme uğramasıyla mekân yıkılmıştır. Şuan Konya'da müstakil olarak sadece Ali Ulvi Kurucu Mahallesi'ndeki cemevi bulunmaktadır. Bununla birlikte Abdal topluluğundan olmayan ancak şehirdeki üniversite öğrencilerine ya da farklı sebeplerle orada bulunan Alevileri bir araya getiren Alevî-Bektaşî Kültür Derneği'nde de zaman zaman cemlerin yapıldığı aktarılmıştır. Bunların yanı sıra Konya Abdalları dedelerin de katılımıyla bazen Tatlıcak ve Yenimahalle'de bulunan evlerde toplanarak cem yaptıkları ifade edilmiştir.⁴⁷

1.1.14. İstanbul/Başakşehir/Güvercintepe Mahallesi'nde Bulunan Cemevleri

2024 yılı itibarıyla 76.217⁴⁸ nüfusuna sahip olan Başakşehir/Güvercintepe Mahallesi'nde 2 binden fazla Alevinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Alevî nüfusunun kalabalık olması ise beraberinde birden fazla cemevi ve derneğin bölgede kurulmasıyla neticelenmiştir. Burada bulunan Alevilerin ağırlıklı olarak Tokat'ın Zile ilçesinden geldiği, mahalledeki dernek isimlerinden de anlaşılmaktadır. Bu cemevi ve derneklerin belli başlılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Tokat/Zile/Acısu Köyü Derneği
2. Tokat/Zile/Kuzulan Köyü Derneği
3. Tokat/Zile/Üçkaya Köyü Derneği
4. Tokat/Zile/Yalnızköy Derneği
5. Tokat/Turhal/Yenisu Köyü Derneği
6. Ordu/Korgan Derneği
7. Başakşehir Hacı Bektaş Veli Cem ve Kültür Evi Derneği

Bu dernekler arasında Başakşehir Hacı Bektaş Veli Cem ve Kültür Evi Derneği, en faal ve merkez cemevi olma özelliğine sahiptir. Diğer derneklerde daha çok dernek faaliyetlerine yer verilse de zaman zaman cemevi olarak da kullanıldığı aktarılmıştır.⁴⁹

1.1.15. Bingöl Yöresi Cemevleri

Bingöl yöresine Alevilerin ilk olarak ne zaman ve nasıl geldiğiyle alakalı net bir bilgi olmamakla birlikte son dönemde yapılan araştırmalardan ve yöre halkıyla yapılan görüşmelerden Hoca Ahmet Yesevi (ö. 562/1166)'nin halifesi olarak kabul edilen Baba Mansur ve Horasan erenleri aracılığıyla bölgeye geldikleri ifade edilmiştir.⁵⁰ Alevilerin geneli için dernek, vakıf ve cemevleri önemli işlevlere sahip olan kurumlar olsa da yapılan çalışmalardan Bingöl yöresi Alevileri nezdinde pek karşılık bulmayan oluşumlar haline geldiği anlaşılmaktadır. Söz konusu durum, bölgede çok az sayıda cemevinin bulunmasına ve var olanların da aktif olarak kullanılmayıp az bir kısmının taziye evi olarak faaliyet göstermesiyle neticelenmiştir.

Bölgedeki Aleviler arasında meydana gelen cemevi kültürü boşluğu daha çok ocak kültürüyle doldurulmaya çalışılmıştır. Bu geleneğin toplumdaki yegâne temsilcileri olarak ise Seyyidler karşımıza çıkmaktadır. Bingöl yöresi Alevilerin, dinî ihtiyaçlarını karşılama noktasında dernek, vakıf ve cemevi yerine bölgedeki ocakzâde seyyidlerin liderliğinde dergâhlarda veya törenleri karşılayabilecek koşullardaki mekânlarda ifa edildiği aktarılmıştır.⁵¹

1.1.16. Gaziantep/Şahinbey Yöresi Cemevleri

Gaziantep yöresinde ikamet eden Alevilerin ağırlıklı olarak aynı bölgelerde olmak üzere birbirlerine yakın yerlere yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Bu sayede sürekli iletişim halinde olan Aleviler, Gaziantep'in Şahinbey ilçesi Düztepe ve Kıbrıs Mahallesi yoğun olarak yaşadıkları

⁴⁶ Etyemez, *Abdal-Alevilik İlişkisi Konya Merkez Yenimahalle ve Doğanlar Mahallesi Örneği*, 97.

⁴⁷ Etyemez, *Abdal-Alevilik İlişkisi Konya Merkez Yenimahalle ve Doğanlar Mahallesi Örneği*, 46.

⁴⁸ <https://www.nufusune.com/40597-istanbul-basaksehir-guvercintepe-mahallesi-nufusu>

⁴⁹ Muhammet Bayrak, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarındaki Alevilik-Bektaşilik Konularına İlişkin Alevî-Bektaşîlerin Değerlendirmeleri –Başakşehir/Güvercintepe Örneği-* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 3-4.

⁵⁰ Abdulnasır Bural, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl'de Alevilik* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 18.

⁵¹ Bural, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl'de Alevilik*, 74.

yerlerdir. Bu yakınlık ve yoğunluk, birbirine çok yakın olan mahallelerde iki cemevinin açılmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece 1991-1992 yıllarında Hacı Bektaş Veli Dergâhı’na ait Hünkâr Hacı Bektaş Veli Vakfı Serçeşme Cemevi ve 2004-2005 senesinde de Alevî Kültür Dernekleri’ne bağlı Alevî Kültür Derneği Cemevi açılmıştır. İki cemevinde de düzenli olarak cem erkânları düzenlenmekle birlikte diğerine göre daha büyük olan Alevî Kültür Derneği Cemevi’nin kesimhanesinin ve koşullarının daha iyi olması hasebiyle kurban hizmetlerinin daha çok burada gerçekleştirildiği aktarılmıştır.⁵²

Alevî Kültür Derneği Cemevi’nde genellikle, katılımın yoğun olacağı veya farklı ocağın dede ve taliplerinin ifa edeceği cemlerin icra edildiği ifade edilmiştir. Kıbrıs Mahallesinde yer alan Hünkâr Hacı Bektaş Veli Vakfı Serçeşme Cemevi’nde (küçük cemevi) ise haftalık olarak gerçekleşen Cuma Cemleri ve genellikle yılda bir kez yapılan İkrar ve Görgü cemlerinin burada gerçekleştirildiği aktarılmıştır.⁵³

1.1.17. Kiğı Yöresi Cemevleri

Alevî ve Sünnî nüfusunun rakamsal olarak birbirine yakın olduğu Bingöl’ün Kiğı ilçesini konu alan çalışmada, Alevî geleneğe mensup olanların ne zaman ve nasıl bölgeye geldiğiyle alakalı herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Ayrıca Bingöl’ün Adaklı, Yedisu ve Yayladere ilçelerinde de Alevî nüfus olmasına rağmen sadece geçmişte birçok il ve ilçenin kendisine bağlı olduğu bir vilayet konumunda olan Kiğı’deki Alevîler araştırmaya dâhil edilmiştir.⁵⁴ Alevî-Sünnî vatandaşların ilçe merkezinde bir arada yaşadığı bölgede, Alevî ve Sünnî köylerin de sayısal olarak birbirine yakın ve 52 Alevî köyünün olduğu aktarılmıştır.⁵⁵ Ancak bu orana rağmen uzun yıllar boyunca ilçe ve köylerinde herhangi bir cemevi inşa edilmemiş ve civardan gelen insanlar bir araya gelerek evlerde cemi icra ettikleri ifade edilmiştir.⁵⁶

Yardım severler tarafından 2015’te ilçedeki tek cemevi olan Pirî Hanikan ve Seyit Kasım Cemevi’nin temelleri atılmıştır. Bölgedeki yerel yönetimlerin desteğiyle 2019 yılında tamamlanan cemevi, belediye yönetimi tarafından ibadethane olarak kabul edilmiştir.⁵⁷ Küçük bir kütüphaneye de sahip olan cemevinin, yeni olması hasebiyle düzeninin tam olarak oturtulmadı ifade edilmiştir.⁵⁸ Günümüzde dede eksikliğine rağmen cemlerin burada icra edildiği, cenazelerin yıkılıp hazırlandığı ve cenaze merasiminden sonra taziye evi olarak kullanıldığı belirtilmiştir.⁵⁹

1.1.18. Tokat/Reşadiye Yöresi Cemevleri

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Tokat’ın kuruluş tarihi kesin olmamakla birlikte M.Ö. 5400-3000 yıllarında Kalkolitik çağa dayandırılmıştır.⁶⁰ Diğer birçok topluluk gibi Alevilik açısından da tarihsel bir öneme sahip Tokat, XIII. asırda İlhanlıların dağılıp Oğuz Türkmenleri tarafından yurt edinilmesiyle bölgedeki Alevî varlığı başlamıştır.⁶¹ Günümüzdeyse Tokat’ın Reşadiye ilçesinde 21 Alevî köyünün var olduğu aktarılmıştır. Bunların 17’sinde cemevinin olduğu, 4’ünde cemevinin olmadığı ifade edilmişse de bunların tarihsel ve faaliyetleriyle ilgili bilgiye yer verilmemiştir. Ayrıca söz konusu 21 köy içerisinde 10 köyde hem cemevi hem de cami olduğu belirtilmiştir.⁶²

1.1.19. Zonguldak/Alaplı Yöresi Cemevleri

⁵² Firdes Nehir Tunç, *Gaziantep Alevî Kültür Dernekleri Cemevi ve Serçeşme Cemevinde Cem İbadetleri; Edep-Erkân, Semah ve Deyişler* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021), 318, 378.

⁵³ Tunç, *Gaziantep Alevî Kültür Dernekleri Cemevi ve Serçeşme Cemevinde Cem İbadetleri; Edep-Erkân, Semah ve Deyişler*, 322-323.

⁵⁴ Yunus Çiftçi, *Kiğı’da Alevilik ve Pirî Hanikan Türbesi* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022), 90.

⁵⁵ Çiftçi, *Kiğı’da Alevilik ve Pirî Hanikan Türbesi*, 9.

⁵⁶ Çiftçi, *Kiğı’da Alevilik ve Pirî Hanikan Türbesi*, 55.

⁵⁷ Çiftçi, *Kiğı’da Alevilik ve Pirî Hanikan Türbesi*, 84-86.

⁵⁸ Çiftçi, *Kiğı’da Alevilik ve Pirî Hanikan Türbesi*, 88.

⁵⁹ Çiftçi, *Kiğı’da Alevilik ve Pirî Hanikan Türbesi*, 71.

⁶⁰ Ali Açık, “Tokat”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/220.

⁶¹ Hasan Coşkun, *Anadolu Aleviliği’nde Dedelik Kurumu, Tokat Yöresi Örneği* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 56.

⁶² Kadir Yücel, *Reşadiye’de Alevilik ve Aleviler* (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024), 83-84.

Yerleşim yeri olarak Henetler, Britanyalılar, Frigyalılar gibi eski medeniyetlerden izler taşıyan Zonguldak'ın Alaplı ilçesine,⁶³ Alevî dedelerin 1860-1870 tarihlerinde Ordu'nun Gürgentepe ilçesinden 10 hane olarak önce Alaplı'ya sonrasında Gümeli bölgesine yerleştikleri ifade edilmiştir.⁶⁴ Diğer birçok cemevinin kuruluş amacına benzer bir şekilde başta köyden kente olan göçler olmak üzere ihtiyaca binaen 1990'lı yıllardan sonra Alaplı Gümeli Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'ne bağlı bir cemevinin açılışı gerçekleştirilmiştir. Bunun haricinde Gümeli beldesinde bulunan dört mahallede de 12 cemevinin bulunduğu aktarılmıştır. Söz konusu cemevlerinin tamamının, Alevî topluluğunun gayretleri neticesinde inşa edildiği ve giderlerin de kendileri tarafından karşılandığına dikkat çekilmiştir.⁶⁵

Gösterişten uzak bir tarzda uzunlamasına inşa edilen salonlarda cem törenleri düzenleyen Alevîler için bu mekânlar, sadece cemlerin yapıldığı yerler değildir. Alevîliğin dini ve sosyokültürel yapısının kuşaktan kuşağa aktarımını önemseyen Alevîlerin, buraları yaşam ve kültür merkezi haline getirdikleri ifade edilmiştir. Zengin kaynak potansiyeline sahip bir kütüphaneye, misafirler için dinlenme yerlerine, semah, arıcılık ve saz eğitimine uygun tasarlanmış dersliklere, yeme-içme için uygun sosyal alanlara sahip olduğu aktarılmıştır.⁶⁶

1.1.20. Kayseri/Develi Yöresi Cemevleri

Asırlar boyunca birbirinden farklı birçok kültüre ve inanca kucak açmış Kayseri, özellikle 1950 yıllarından sonra Alevî vatandaşların göç yerlerinden bir tanesi haline gelmiştir. İlin birçok ilçesine bağlı kırsal bölge ve mahallelerde Alevî nüfusuna rastlanmakla birlikte Alevî topluluğunun en yoğun yaşadığı yer Sarız ilçesidir.⁶⁷ Kayseri'nin Bünyan, Develi, Felahiye, Kocasinan, Melikgazi, Pınarbaşı, Sarioğlu, Sarız, Kırksrak, Tomarza, Yahyalı ve Yeşilhisar ilçelerinde toplamda 48 yerleşim yerinde Alevîlerin yaşadığı belirtilmiştir.⁶⁸ Develi yöresindeyse Alevîlerin, Alaylı, Çayırıyeri, Derebaşı ve Karapınar Mahallesi'nde ikamet ettiği kayıt altına alınmıştır.⁶⁹

19. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun farklı yerlerinden göç eden Kürt kökenli Alevîler, Develi bölgesine yerleşerek yukarıda zikredilen ve sonradan mahalle olan dört köyü kurmuşlardır. Günümüzde halen aktif olarak kullanılan bu mekânlardan Alaylı köyünde bulunan cemevinin, büyük ve geniş olanaklara sahip bir yer olduğu aktarılmıştır. Yine Çayırıyeri (Gezbeli) köy meydanına yakın konumda bir cemevinin ve Karapınar köyünde özellikle haziran ayında bölge insanının bir araya gelerek mezar kaldırma törenlerini ifa ettikleri büyük bir cemevinin olduğu ifade edilmiştir. Derebaşı köyündeysen müstakil bir cemevinin olmadığı, cemlerin köy konağında yapıldığı nakledilmiştir.⁷⁰

1.1.21. Çankırı Yöresi Cemevleri

XII. asırda Anadolu'ya gelen Horasan erenlerinden Mehmed Abdal, Hacı Ali Turabî, Hacı Muradî Velî, Şah Kalender Velî adlı Alevî ocaklarının kurucu şahsiyetlerin öncülüğünde yapılan iskânla bölgeye gelen Alevî ocaklarıyla birlikte Çankırı yöresinde yüzyıllarca devam edecek olan Alevî geleneğin temelleri atılmıştır. Zengin bir kültürel mirasa sahip bölge, araştırmacılar tarafından mercek altına alınarak değerli bilimsel çalışmalara imza atılmıştır. İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalına da konu olan Çankırı yöresi Alevîleriyle ilgili kıymetli bir eser kaleme alınmıştır. Çalışmada her ne kadar Çankırı'daki Alevîler, Hacı Ali Turabî ve Hacı Muradî Velî ocakları üzerinden ele alınmışsa da bölgedeki cemevlerine dair herhangi bir bilgi paylaşılmamıştır. Sadece tezin ek kısmındaki görsellerden Bulgurcu Köyü Cemevi'nin olduğu ve bir de yenileme çalışması devam eden bir cemevinin bulunduğu bilgisine ulaşılmıştır.⁷¹

⁶³ Alaplı tarihiyle alakalı geniş bilgi için bk. Hasan Basri Masalcı, *Zonguldak Alaplı'da Alevîlik* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024), 5-8.

⁶⁴ Masalcı, *Zonguldak Alaplı'da Alevîlik*, 9.

⁶⁵ Masalcı, *Zonguldak Alaplı'da Alevîlik*, 15-16.

⁶⁶ Masalcı, *Zonguldak Alaplı'da Alevîlik*, 16-17.

⁶⁷ Ali Kan, *Hakikatçı Alevîlik (Sarız Örneği)* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021), 54.

⁶⁸ Seyyid Sert, *Kayseri İli Develi Yöresinde Alevîlik* (Kayseri: Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024), 7.

⁶⁹ Sert, *Kayseri İli Develi Yöresinde Alevîlik*, 8.

⁷⁰ Sert, *Kayseri İli Develi Yöresinde Alevîlik*, 8-10.

⁷¹ Oğuzhan Özdemir, *Çankırı Yöresinde Alevî Gelenek: Hacı Muradî Velî ve Hacı Ali Turabî Ocakları Örneği* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024), 145, 148.

2. İslam Mezhepleri Tarihi Alanında Yapılmış Alevilik Temalı Doktora Tezlerine Konu Olan Cemevlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını

Araştırmanın diğer ayağını oluşturan doktora seviyesindeki tezler incelenip tespit edilmiştir. Bu kapsamda İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında kaleme alınmış 5 adet doktora tezi incelenerek konunun detayları okuyucuya sunulmuştur.

2.1. Dergâhlar ve Cemevleri Gibi Âdâb-Erkân Mekânları

2.1.1 Sivas Yöresi Cemevleri

İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında yapılmış önemli bir çalışmaya imza atan Metin Bozkuş, “*Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevilerin İnançları*” adlı doktora tezinde bölgede yaşayan Alevî topluluğunu birçok açıdan incelemiştir. Sivas’ın genelinde 1246 köyden 455’inde sadece Alevîlerin, 46’sında ise Alevî-Sünnîlerin birlikte yaşadığını tespit eden yazar, eseri kaleme aldığı 1999 yılına ait Alevî nüfusuyla alakalı önemli bilgilere yer vermiştir.⁷² Ayrıca çalışmada Sivas’ın 17 ilçesi detaylı olarak mercek altına alınmış ve buralardaki Alevî nüfus dağılımına dair bilgilere yer verilmiştir.

Merkez ilçeye bağlı 145 köyden 15’inde sadece Alevîler, 2’sinde de Alevî-Sünnîlerin ikamet ettiği ve bu yerleşim yerlerinden sadece Tokuş köyünde cami olduğu; diğerlerindeyse ne cami ne de cemevi olduğu aktarılmıştır.⁷³ Akıncılar ilçesinde Alevîlere ait herhangi bir dernek, vakıf ve cemevi olmadığı, sadece Şenbağlar köyünde yapımı devam eden bir cemevinin olduğu ifade edilmiştir.⁷⁴

2.1.2. Amasya Yöresi Cemevleri

En eski ismi Amaseia olarak bilinen, ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin bir şekilde bilinmeyen Amasya şehrinin kuruluşunun, Hititler dönemine (M.Ö. 1900-1200) kadar uzandığı düşünülmektedir. Uzun bir geçmişe sahip köklü ve otantik şehrin, Türklerin himayesine girmesi ise XI. asırda Danişmentliler zamanında gerçekleştiği aktarılmıştır.⁷⁵ Yerleşim yeri olarak kurulduğu günden itibaren birçok medeniyete ev sahipliği yapan Amasya yöresini mesken tutan topluluklardan bir tanesi de Alevîler olmuştur. Malazgirt zaferiyle Türk boylarına açılan Anadolu kapılarından giriş yapan Alevî gruplar, başta Amasya olmak üzere birçok şehre yerleşerek Anadolu coğrafyasının yurt edilmesinde önemli rol üstlenmişlerdir. Nitekim Semerkant, Buhara, Harezm ve Horasan gibi büyük yerleşim yerlerinden göç edip Anadolu’ya gelen ve kendilerine Horasan erenleri denilen birçok Türkmen babasının değişik merkezlere yerleştiği kayıtlarda mevcuttur.⁷⁶ Öyle ki bunlardan Baba İlyas Horasanî olarak bilinen ve Anadolu coğrafyasında şöhret bulan zat, Amasya’ya yerleşen Türkmen babalarından bir tanesidir.⁷⁷

Asırlardır Amasya yöresinde yaşayan Alevîler, çeşitli yönleriyle ele alan disiplinlere konu olmuşsa da İslam Mezhepleri Tarihi alanında ilk defa detaylı bir çalışmaya imza atan araştırmacı Harun Yıldız olmuştur. Burada yaşayan Alevîlerin demografik yapısıyla alakalı bilgi veren yazar, başta merkez olmak üzere tüm ilçeleri ele alıp Alevî nüfusu tespit etmeye gayret göstermiş ve tablo halinde aktarmıştır.⁷⁸ Buna bağlı olarak merkez ilçenin 10, Göynücek’in 15, Gümüşhacıköy’ün 22, Hamamözü’nün 5, Merzifon’un 18 ve Suluova’nın 2 köyünde tamamen Alevîlerin yaşadığı sayılarıyla birlikte araştırmacı tarafından tespit edilmiştir.⁷⁹

Yine Amasya yöresinde Alevîlerin yaşadığı bütün köylerde cemevlerinin bulunduğu ve büyük ölçüde cem ayinlerinin yapıldığı ifade edilmiştir. Bu mekânlarda, başka cem ayini olmak üzere ölenin dardan indirilmesi, musahip edinme, şahıslar arasında vuku bulan birtakım maddi,

⁷² Metin Bozkuş, *Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevilerin İnançları* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 65-66.

⁷³ Bozkuş, *Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevilerin İnançları*, 67.

⁷⁴ Bozkuş, *Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevilerin İnançları*, 70.

⁷⁵ Amasya tarihiyle alakalı detaylı bilgi için bk. 1358/1939 Hüseyin Hüsameddin Yasar, *Amasya Tarihi*, thk. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (Amasya: Amasya Belediyesi, 1986); Mustafa Vazıh b. İsmail Amasyevi 1764-1831, *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi = Belabilü’r-rasiye fi riyaz-ı mesaili’l-Amasiyye*, thk. Recep Orhan Özel Ali Rıza Ayar (Amasya: Amasya Belediyesi, 2011).

⁷⁶ M. Fuad Köprülü, *Anadolu’da İslamiyet*, çev. Ragıp Hulusi (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 48-51.

⁷⁷ Harun Yıldız, *Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 58-59.

⁷⁸ Yıldız, *Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri*, 72-82.

⁷⁹ Yıldız, *Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri*, 72-82.

manevi ve hukuki anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması ve Alevî kültürün yaşatılması özelinde bazı kültürel etkinliklerin ifa edildiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda söz konusu cemevleri, bir nevi davaların görüldüğü sivil mahkeme rolü üstlenmiştir. Ancak yaklaşık olarak her yerleşim yerinde cemevi bulunmasına rağmen özellikle nüfusu az olan köylerde cem yapılmadığı nakledilmiştir.⁸⁰

Söz konusu çalışmanın, 1998-2003 yılları arasında yürütüldüğü dikkate alındığında bölgedeki cemevlerinin varlığı ve inşa süreciyle ilgili önemli veriler sunduğu ve bunun da ülkedeki cemevlerinin inşa süreci hakkında değerli fikirler verdiği aşikârdır. Ancak araştırmada her ne kadar cemevlerinin hem işleyişi hem de yapı durumuyla alakalı değerli bilgiler verilmişse de cemevlerinin tarihsel süreciyle ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmediği tespit edilmiştir. Yine bazı mekânların inşaat halinde olduğu ve masrafların genellikle dar gelirle Alevî aileler tarafından karşılanmaya çalışıldığı, bazı bölgelerdeyse cemevlerine ihtiyaç duyulduğu aktarılmışsa da aktif olarak faaliyet gösteren bu kurumların dün, bugün ve yarının daha iyi anlaşılabilmesi adına bunların müstakil olarak ele alınıp detaylı bir şekilde kayıt altına alınması gerektiği kanaati hâsıl olmuştur.

2.1.3. Tokat Yöresi Cemevleri

Eski çağlarda Pontus Galatikos, Pontus Palemmomiakos ve Armenia Secund gibi isimlerle anılan Tokat'ın yerleşim olarak tarihi, M.Ö. 4000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Başta Hatti, Hitit, Frig, Med, Pers, Büyük İskender, Roma, Bizans ve Osmanlı gibi büyük imparatorlukların hâkimiyetine giren şehir, 14 devlet ve birçok beyliğin hüküm sürdüğü bir bölge olma özelliğine sahiptir. 6000 yıllık geçmişi sayesinde birçok farklı kültüre ev sahipliği yapan Tokat, Türkler, Araplar, Süryaniler, Ermeniler ve Rumların birlikte yaşadığı şehirlerden olmuştur.⁸¹

Farklı kültürel özelliklerinin yanı sıra çeşitli inanç gruplarını da bünyesinde barındıran Tokat şehrinde, hayatını ikame eden topluluklardan bir tanesi Alevî ocaklardır. Zaviye, tekke ve cemevi kültürü zenginliğiyle bilinen Tokat'a⁸² Alevîlerin yerleşmeleriyle Selçuklular zamanında Anadolu'ya göç eden göçebe Türkmen boylarının bölgedeki boş arazilere iskân ettirmeleriyle gerçekleşmiştir.⁸³ Zaman içerisinde bölgeyi yurt edinen ve yerleşik hayata geçen göçmen topluluklar, kültürleriyle birlikte inançlarını da yaşatarak günümüze kadar gelmeyi başarmışlardır. Yörede yaşayan ve inanç mozaığının renklerinden biri olan Alevîler, bilimsel çalışmalara konu edilerek daha iyi anlaşılmasını hedeflenmiştir. Bu bağlamda akademik araştırmalarla mercek altına alınan Tokat yöresi Alevîlerinin tarihçeleri, erkânları ve kültürleriyle alakalı önemli bilgiler kayıt altına alınmıştır.⁸⁴

Çalışmada, bölgede yaşayan Alevîlerin coğrafi dağılımlarıyla demografik yapıları hakkında önemli bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda başta merkez olmak üzere Tokat'ın tüm ilçeleri müstakil olarak ele alınmış ve buralarda yaşayan Alevîlerin il nüfusuna olan oranları tespit edilmiştir. Buna göre merkez ilçede 2 kasaba ve 25 köyde, Almus'ta 5 kasaba ve 19 köyde, Niksar'da 3 kasaba ve 23 köyde, Reşadiye'de 3 kasaba ve 12 köyde, Turhal'da 3 kasaba ve 14 köyde, Zile'de 1 kasaba ve 53 köyde, Artova'da 13, Başçiftlik'te 4, Erbaa'da 2, Pazar'da 2, Sulusaray'da 2, Yeşilyurt'ta 6 köyde sadece Alevîlerin yaşadığı ifade edilmiştir. Netice itibarıyla Tokat'ın 64 kasaba ve 613 köyünden; 17 kasaba ve 175 köyde sadece Alevîlerin, 44 kasaba ve 422 köyde Sünnilerin, 3 kasaba ve 16 köydeyse Alevî-Sünni grupların birlikte yaşadığı aktarılmıştır.⁸⁵

Araştırmada, Alevîlerin âdâb ve erkânlarından sosyal yaşama kadar birçok konuda aydınlatıcı bilgilere yerilmesine rağmen cemevleriyle alakalı herhangi bir bilgiye yer verilmediği tespit edilmiştir. Nitekim araştırmalarımız neticesinde Tokat sınırları içerisinde 88 cemevinin olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla Tokat'ın kalabalık Alevî nüfusunun ve zengin cemevi kültürünün çalışmada cemevleriyle ilgili bilgiye yer verilmesinin uygun olacağı, yöredeki cemevlerinin geçmiş ve günümüzdeki durumunun görülmesi adına da kayıt altına alınmasının

⁸⁰ Yıldız, *Amasya Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri*, 198-200.

⁸¹ Tokat ilinin tarihiyle alakalı detaylı bilgi için bk. Emre Pınarbaşı, *Tokat Yöresi Dini Musiki* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2012), 3-6.

⁸² Detaylı bilgi için bk. Pınarbaşı, *Tokat Yöresi Dini Musiki*, 6-10.

⁸³ Alevîliğin Tokat bölgesinde oluşumuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik* (Ankara: Ankara : Ankara Okulu, 2005), 116-120.

⁸⁴ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*.

⁸⁵ Detaylı bilgi için bk. Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 204-225.

önemli olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Öyle ki Tokat’la ilgili çalışmada cemevi, dedelik, düşkünlük, musahiblik gibi diğer tezlerde olan kurumlar ve kurumsal yapılara dair bir başlık olmaması bu durumun başlıca sebebi olarak görülebilir. Ancak yazarın musahiblik konusunu doçentlik takdim tezi olarak⁸⁶ cemevleri konusunu ise profesörlük takdim tezi olarak⁸⁷ çalışmış olması da bunu destekler niteliktedir. Yine yazarın cemevi konusuna ilgisini devam ettirdiği konunun farklı boyutları hakkında makaleler kaleme aldığı⁸⁸ da dikkat çekmektedir.

2.1.4. Adıyaman Yöresi Cemevleri

Bizans döneminde “Pordoniom”,⁸⁹ Süryani kaynaklarda “Klawdia”,⁹⁰ Osmanlı ve Ermeni kayıtlarında “Hisn-ı Mansur”⁹¹ olarak bilinen Adıyaman’ın tarihsel geçmişi milattan önceye kadar uzanmaktadır. Menşei hakkında çeşitli rivayetlerin bulunduğu Adıyaman,⁹² tarihsel süreçte Hitit, Asur, Kommagene, Roma, Bizans, Osmanlı gibi birçok uygarlığa ev sahipliği ve kültürel zenginliğiyle ön plana çıkan bölgelerden olmuştur. Medeniyetler mozağinde birden fazla din ve inanç izleri taşıyan Adıyaman şehri, Alevi ocakların da uğrak yerlerinden olmayı başarmıştır.

Kaynaklardan elde edilen verilere göre Adıyaman’daki Türkmenlerin yöreye ilk girişleri XI. asrın ikinci yarısına rastlamakta; yoğun fetihlerinse 1066 yılında Bekçioğlu Emir Afşin komutasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.⁹³ Sonraki süreçte gerek Moğol baskısından kaçan gerek Horasan ve Maverâünnehir’den göç eden Türkmen boyların uğrak yerlerinden biri olacak olan Adıyaman, Osmanlı zamanında onlarca Türkmen aşiretin ikamet ettiği yerden biri olmuştur. Nitekim XVII. yüzyılda yörede seyahatlerine devam eden Evliya Çelebi, *Seyahatname* aslı eserinde Hisn-ı Mansur’un 70’e yakın köyünde Türkmenlerin yaşadığını aktarmıştır.⁹⁴

Adıyaman yöresinde bulunan Alevileri araştırma kapsamına alan araştırmacı başta merkez olmak üzere tüm ilçelerdeki Alevi demografik yapısıyla ilgili detaylı bilgiler paylaşmıştır. Buna göre merkez ilçeye bağlı 130 köyden 56’sında Aleviler, 10 tanesindeyse Alevi ve Sünniler birlikte yaşamaktadır.⁹⁵ Yine Besni’nin 10, Çelikhân’ın 5, Gölbaşı’nın 5, Kâhta’nın 2 ve Tut’un 1 köyünde Alevilerin hayatlarını ikame ettikleri ifade edilmiştir. Genel olarak bakıldığında, Adıyaman bölgesinin tamamında 63 köyde sadece Alevilerin, 15’inde de Alevi ile Sünnilerin birlikte hayatlarını sürdürdükleri aktarılmıştır.⁹⁶

Çalışmada Adıyaman’da bulunan Alevi dernek, vakıf ve cemevlerine de yer veren yazar, bu kurumlarla alakalı değerli bilgiler paylaşmıştır. İlk olarak ele alınan Adıyaman Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu Kültür Vakfı Cemevi’nin, 1995 yılında kurulma aşamasına geçildiği ve 1997 yılında temellerinin atıldığı ifade edilmiştir. Alevi ve Sünni halkın birlikte temel atma törenine katıldığı ve 3 yıl süren inşaatının ardından 2000 yılında açılışının gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca cemevinin ağırlıklı olarak Alevi geleneğinin yaşatılması noktasında faaliyet gösterdiği ve haftanın belli günlerinde düzenli olarak dede tarafından cem ayının yapıldığı tespit edilmiştir.⁹⁷ Devamında bölgedeki diğer cemevlerini mercek altına alan yazar, Cem Vakfı Adıyaman Merkez Şubesi, Alevi Kültür Derneği (Karapınar Cem ve Kültür Evi), Pir Sultan Abdal Derneği Adıyaman

⁸⁶ Cenksu Üçer, *Alevilik’te Musâhiblik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2015).

⁸⁷ Cenksu Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevi’ne, Alevi Nitelemeli Gruplarda Âdâb ve Erkânın İcra Edildiği Mekanlar* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017). Ayrıca yazar söz konusu çalışmasını genişleterek tekrar yayımlamıştır. Cenksu Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâhtan Cemevine Alevi Gelenek Mensubu Ocak ve Gruplarda Adab ve Erkanın İcra Edildiği Mekanlar* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2024).

⁸⁸ Üçer, “Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekân”; Cenksu Üçer, “Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütülen Bazı Tartışmalara Dair”, *e-Makâlât* 2 (2022), 337-438.

⁸⁹ John Freely, *Türkiye Uygarlıkları Rehberi*, çev. Tuncay Birkan - Aslı Biçen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 5/259.

⁹⁰ Gregory Abû’l Farac, *Abû’l Farac Tarihi*, çev. Ernest A. Wallis Budge - Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1945), 317.

⁹¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987), 115-116.

⁹² Detaylı bilgi için bk. Fevzi Rençber, *Adıyaman’da Alevilik* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 26-28.

⁹³ Abû’l Farac, *Abû’l Farac Tarihi*, 318.

⁹⁴ Evliya Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, ed. Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 3/99.

⁹⁵ Detaylı bilgi için bk. Rençber, *Adıyaman’da Alevilik*, 30-32.

⁹⁶ Detaylı bilgi için bk. Rençber, *Adıyaman’da Alevilik*, 32-37.

⁹⁷ Rençber, *Adıyaman’da Alevilik*, 188.

Şubesi, Merkez Yaylakonak (Balyan) Cem Kültür Evi, Adıyaman Kömür Beldesi Cem Evi, Cem Vakfı Gölbaşı Cem Evi, Besni Beşkoz köyü Cem Evi ve Adıyaman Çelikhhan Bulam Cem Evi hakkında değerli bilgiler paylaşmıştır.⁹⁸ Böylece Adıyaman civarında yaşayan Alevilerin coğrafi ve demografik yapısı hakkında önemli veriler elde edilerek Alevi geleneğini ayakta tutan cemevlerinin dün, bugün ve yarınıyla ilgili bilgiler kayıt altına alınmıştır.

2.1.5. Erzurum Yöresi Cemevleri

Yerleşim yeri olarak eski bir geçmişe sahip Erzurum yöresinin, M.Ö. 4000 yıllarına dair yaşam izlerine rastlandığı tespit edilmiştir. Yine elde edilen kalıntılardan Hurri, Urartu, Saka, Med, Pers, Partlar, Roma, Bizans, Sasani, Emevî, Abbasi, Selçuklu, Moğol, İlhanlılar, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevî ve Osmanlı medeniyetlerinin hâkimiyeti altına girdiği kayıt altına alınmıştır.⁹⁹

Birçok farklı inanç ve kültürden izler taşıyan ve Anadolu coğrafyasına açılan önemli geçiş kapılarından biri olan Erzurum, tarih boyunca birçok medeniyete yapmış olduğu ev sahipliğiyle tarih kaynaklarındaki yerini almayı başarmıştır. Günümüzde dahi birbirinden farklı birçok inanç ve kültürün birlikte hoşgörüyü yaşadığı şehirlerden biri olan Erzurum, stratejik konumu sayesinde Alevî toplulukların da önemli göç güzergâhlarından biri haline gelmiştir. Bölgede yaşayan Sünniler tarafından Türkmen olarak isimlendirilen Alevilerin Erzurum yöresine geliş serüvenleriye X. asırda Türklerin İslam dinine girmesine kadar uzanmaktadır. Öyle ki 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu topraklarına giriş yapan Türk boylarının Konya, Sivas, Erzurum ve Kayseri gibi merkezlere yerleşerek kısmen göçebe yaşamı bırakıp yerleşik hayata geçtikleri aktarılmıştır.¹⁰⁰

Bu kapsamda akademik çalışmaya konu edilen Erzurum yöresi Alevileri, detaylı bir çalışmanın ürünü olarak mercek altına alınmıştır. İlk etapta Erzurum bölgesinde yaşayan Alevilerin coğrafi dağılımları ve demografik yapıları hakkında bilgi veren araştırmacı, Erzurum'un tüm ilçelerini müstakil bir şekilde ele alarak buradaki Alevî nüfusun tespitini gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda merkez ilçelerinde az sayıda Alevinin yaşadığı, daha çok merkez dışındaki ilçelerin tercih edildiği ifade edilmiştir. Yine Aşkale'nin 17, Çat'ın 7, Hınıs'ın 33, Şenkaya'nın 13, Tekman'ın 8 ve Pasinler'in 2 mahallesinde sadece Alevilerin yaşadığı tespit edilmiştir.¹⁰¹

Erzurum ve ilçelerinde yapımı tamamlanmış veya yapım aşamasında olan birçok cemevinin olduğu bilgisinin paylaşıldığı araştırmada, var olan cemevlerinin son yıllarda inşa edildiği ifade edilmiştir. Nitekim Türkiye'deki en büyük cemevlerinden biri olan İmam Hüseyin Cemevi'nin yakın zamanda tamamlandığı aktarılmıştır.¹⁰² Birçok köyde henüz inşaat halinde olan cemevlerinden dolayı genellikle az sayıda cemevinin olduğu Hınıs'ın köylerinde bulunan mekânlarda cem ayınlarının ve kurban kesimlerinin gerçekleştirildiği bilgisi paylaşılmışsa¹⁰³ da bunların hem tarihleri hem de yapı özellikleri hakkında detaylı bilgiye yer verilmemiştir. Dolayısıyla cemevlerinin mevcut durumlarının tez verileri içinde verilmesi araştırma alanı içerisinde cemevlerinin geçmişten bugüne durumunu görmek açısından faydalı olacağı kanaati hâsıl olmuştur.

Sonuç

19. yüzyılın sonlarına doğru Türkiye'nin gündeminde tartışılan konular arasında tutulmaya gayret gösterilen "Alevî Uyanışı", "Alevilik Tarihi", "Etno-Kültürel Farklılıklar" ve "Alevî Diasporası" gibi önemli konulardan bir tanesi Alevilerin âdâp-erkân ve sosyokültürel faaliyet mekânları olan "Cemevleri" olmuştur. Söz konusu durum Anadolu coğrafyasının önemli renklerinden biri olan Alevî gelenek ve kültürünü her yönüyle araştırma konusu haline getirmiştir. Öneme binaen akademik çalışmalara da konu olan Alevî erkânları ve kültürünün başta ilahiyat olmak üzere edebiyattan tarihe, sanattan gastronomiye birçok disipline konu olduğu tespit edilmiştir. İlgili çalışmalar sayesinde Alevî ocakların tarihleri, dinî ve politik kimlikleri, devletle ilişkileri, etno-kültürel farklılıkları, dernek ve vakıf olarak

⁹⁸ Rençber, *Adıyaman'da Alevilik*, 186-198.

⁹⁹ Erzurum tarihiyle ilgili detaylı bilgi için bk. Alperen Kayserili, *Erzurum Şehrinin Kültürel Coğrafyası* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 58-89.

¹⁰⁰ Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye'de Alevilik ve Bektâşilik* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı, 1961), 78.

¹⁰¹ Detaylı bilgi için bk. Kılavuz, *Erzurum Çat Aleviliği*, 36-42.

¹⁰² Kılavuz, *Erzurum Çat Aleviliği*, 244.

¹⁰³ Kılavuz, *Erzurum Çat Aleviliği*, 133.

kurumsallaşmaları, yazılı kaynakları, âdâp ve erkânları, başta dedelik olmak üzere kurumsal yapıları ve işlevleri, sosyal yaşantıları, yemek kültürleri, halk oyunları, deyiş, nefes ve müzikleri gibi pek çok konunun detaylarıyla kayıt altına alındığı neticesine varılmıştır.

Elde edilen verilerden hareketle bazı çevrelerin Alevilik adına sözcülük yaparken en çok cemevleri konusunu gündemde tutma çabalarından ötürü tartışmaların odak noktası haline geldiği anlaşılan cemevlerinin, İslam Mezhepleri Tarihi disiplini özelinde de mercek altına alındığı görülmüştür. Bu bağlamda Aleviliğin, çeşitli yönleriyle ele alındığı 50 yüksek lisans ve 6 doktora düzeyinde akademik çalışmaya var olduğu tespit edilmiştir. Ama söz konusu tezler sadece cemevlerini işlememektedir. Bunlardan bir kısmının doğrudan geçmişten günümüze Alevi gelenek mensuplarının âdâp-erkânlarını icra ettikleri mekânları konu edindikleri, bazılarının da bu hususa konuların akışı içerisinde yer verdiği, bazılarının ise değinmediği görülmüştür.

Kronolojik olarak müstakil bir şekilde ele alınan söz konusu çalışmalardan hareketle Alevilikle alakalı bilimsel çalışmaların, ağırlıklı olarak yüksek lisans düzeyinde kaldığı anlaşılmıştır. Yine yapılan birçok araştırmada cemevlere detaylı bir şekilde yer verilirken yöredeki cemevleriyle alakalı herhangi bir bilginin paylaşılmadığı anlaşılmıştır. Cemevleriyle ilgili bilgiye yer veren çalışmaların da cemevinin kuruluşuyla alakalı yüzeysel bilgileri aktarmakla yetindiği sonucuna varılmıştır.

Netice itibarıyla birçok yöredeki Alevî nüfusuna rağmen bazı çalışmalarda hiçbir cemevinin bilgisine yer verilmemiş olması, faaliyetlerini aktif olarak devam ettiren cemevlerinin araştırmaya dâhil edilmemesi ve yöredeki cemevlerinin geçmişiyle günümüzdeki durumunun kayıt altına alınmaması bilimsel açıdan önemli bir boşluğa sebebiyet verdiği kanaati hâsıl olmuştur. Buna bağlı olarak özellikle alan araştırmalarında cemevlerinin yapımı, yapım tarihleri, süreçleri gibi konulara yer verilmesi söz konusu kurumun ülke ve civar coğrafyadaki gelişim süreci ve tarihi hakkında güncel kayıt ve veri boyutu anlamıyla son derece önemlidir. Dolayısıyla bundan sonraki çalışmalarda civarda bulunan cemevlerinin tarihçesine daha fazla yer verilmesi noktasında araştırmacıların yönlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yine Türkiye sınırları içerisinde bulunan cemevlerinin, tarihsel serüveninin bir bütün halinde ele alındığı bilimsel çalışmalara teşvik edilmesi ve rolünün daha iyi anlaşılması açısından oldukça mühim bir konu olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça | References

- Abû'l Farac, Gregory. *Abû'l Farac Tarihi*. çev. Ernest A. Wallis Budge - Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1945.
- Açikel, Ali. “Tokat”. *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ansiklopedisi*. C. 41. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ağalday, Nazan. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır’da Alevilik*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016.
- Ahmed, Şabanali. *Bulgaristan’da Alevilik (Yablanova Örneği)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2012.
- Amasyevi, Mustafa Vazıh b. İsmail, 1764-1831. *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi = Belabilü’r-rasiye fi riyyaz-ı mesaili’l-Amasiyye*. thk. Recep Orhan Özel Ali Rıza Ayar. Amasya: Amasya Belediyesi, 2011.
- Aydın, Adem. *Akdağmadeni Yöresi Ardicıalanı ve Bozhüyük Köylerinde Alevilik*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2009.
- Bahadır, İbrahim. “Dini Mekanda Kutsalın Tasfiyesi: Tekkeden Cemevine Geçiş”. *Uluslararası Hacı Bektaş Velî Ve Takipçileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. A. Yılmaz Soyger. 533-546. İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2020.
- Başaran, Reyhan Erdoğan. *Alevi İslam’ın Şia Olarak Tanımlanması Sorunsalı: Aleviliğin Sünni-Şii Sınırların Dışında Karşılaştırmalı Bir Analizi*. Houston, Texas: Rice University Yurtdışı Enstitü, Doktora Tezi, 2018.
- Bayrak, Muhammet. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarındaki Alevilik-Bektaşilik Konularına İlişkin Alevi-Bektaşilerin Değerlendirmeleri –Başakşehir/Güvercintepe Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Bozkuş, Metin. *Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevilerin İnançları*. Samsun: Ondokuz Mayıs

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Bural, Abdulnasır. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl'de Alevilik*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Coşkun, Hasan. *Anadolu Aleviliği'nde Dedelik Kurumu, Tokat Yöresi Örneği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Çelebi, Evliya. *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*. ed. Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman. 5 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Çiftçi, Yunus. *Kiği'da Alevilik ve Pîr Hanıkan Türbesi*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2022.
- Dedebaba, Bedri Noyan. *Bütün Yönleriyle Alevilik ve Bektâşilik II*. 2 Cilt. Ankara: Ardıç Yayınları, 1999.
- Etyemez, Fethullah. *Abdal-Alevilik İlişkisi Konya Merkez Yenimahalle ve Doğanlar Mahallesi Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Fıglalı, Ethem Ruhi. *Türkiye'de Alevilik ve Bektâşilik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı, 1961.
- Freely, John. *Türkiye Uygurlikları Rehberi*. çev. Tuncay Birkan - Aslı Biçen. 5 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Gökdemir, İbrahim. *Divriği İlçesinde yaşayan Alevilerde Dini Hayat ve yaygın Halk İnanışları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2011.
- Göküş, Şeref. "İlahiyat Alanında Yapılan Alevilik-Bektâşilik Çalışmaları: Bibliyografik Bir Deneme". *Hikmet Yurdu* 7/13 (2014), 159-195.
- Gülbay Küçük, Sümeyye. *Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları Mahallelerinde Oturan Tunceli Göçmeni Alevilerde Halk İnanışları ve Bunlara Bağlı Uygulamalardaki Değişimler*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2012.
- Güngör, Özcan. "Cemevi Konusuna Sosyolojik Bakış Denemesi". *Toplum Bilimleri Dergisi* 4/7 (2010), 123-136.
- Husluc. "Bektâşilerin Coğrafi Dağılımı". çev. Ragıp Hulusi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 5 (1998), 141-151.
- Hüseyin Hüsameddin Yasar, 1358/1939. *Amasya Tarihi*. thk. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. Amasya: Amasya Belediyesi, 1986.
- İşcan, Zülfikar. *Gazi Mahallesi'nde Yaşayan Tunceli Alevilerinin Alevilik Algısı*. Malatya: İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2025.
- Kan, Ali. *Hakikatçı Alevilik (Sarız Örneği)*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021.
- Kayserili, Alperen. *Erzurum Şehrini Kültürel Coğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Kılavuz, Lokman. *Erzurum Çat Aleviliği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2015.
- Köprülü, M. Fuad. *Anadolu'da İslamiyet*. çev. Ragıp Hulusi. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Masalıcı, Hasan Basri. *Zonguldak Alaplı'da Alevilik*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024.
- Mateos, Urfalı. *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfiler Kalenderiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.
- Onat, Hasan. "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektâşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine". *Alevilik-Bektâşilik Araştırmaları Dergisi* 1 (2009), 18-34.
- Özdemir, Oğuzhan. *Çankırı Yöresinde Alevî Gelenek: Hacı Muradî Veli ve Hacı Ali Turabi Ocakları Örneği*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024.

- Pınarbaşı, Emre. *Tokat Yöresi Dini Musiki*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2012.
- Rençber, Fevzi. *Adıyaman’da Alevilik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Rençber, Fevzi. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri*. ed. İbrahim Baz. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Sert, Seyyid. *Kayseri İli Develi Yöresinde Alevilik*. Kayseri: Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024.
- Şener, Cemal. “Karacaahmet Sultan Dergahı”. *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*. 993-1022. Ankara: TÜKSEV, 2004.
- Tanış, İskender. *Günümüz Alevi-Sünni İlişkileri (Isparta-Yakaören Köyü Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016.
- Taşgın, Ahmet. “Cem, Cemevi ve İşlevleri”. *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. 211-225. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Teber, Ömer Faruk. “Antalya Teke Yöresi Alevi Geleneği ve Giyim Kuşamlarında Sembolizm”. *Antalya Kitabı: 2 Antalya’da Türk-İslam Medeniyetinin İzleri*. ed. Bedia Koçakoğlu vd. 354-355. Konya: Palet Yayınları, 2019.
- Teber, Ömer Faruk - Çalkan, Ramazan. “Alevi Bektaşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberrâ”. *Social Sciences Research Journal* 5/1 (2019), 89-96.
- Teber, Ömer Faruk - Kaplan, Doğan. “Hasan Onat’ın Danışmanlığında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 14/1 (ts.), 507-524.
- Tunç, Firdes Nehir. *Gaziantep Alevi Kültür Dernekleri Cemevi ve Serçeşme Cemevinde Cem İbadetleri; Edebi-Erkân, Semah ve Deyişler*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021.
- Uğurlu, Ali Rıza. *Aşk-ı Muhabbet*. ed. Cengiz Topdemir. Ankara, 2007.
- Ujampady, Musthafa. *Güney Hindistan’da Tasavvufî Hareketler: Bâ Aleviyye Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Uysal, Ali. *Alevi Örgütlenmesi Bünyesinde Cem Vakfı ve Faaliyetleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2002.
- Üçer, Cenksu. *Alevilik’te Musâhiblik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2015.
- Üçer, Cenksu. “Cemevi: Âdâp ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekân”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 59-84.
- Üçer, Cenksu. “Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütülen Bazı Tartışmalara Dair”. *e-Makâlât* 2 (2022), 337-438.
- Üçer, Cenksu. *Tekke, Zaviye, Dergahtan Cemevine Alevi Gelenek Mensubu Ocak ve Gruplarda Adab ve Erkanın İcra Edildiği Mekanlar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2024.
- Üçer, Cenksu. *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevi’ne, Alevî Nitelemeli Gruplarda Âdâb ve Erkânın İcra Edildiği Mekanlar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara : Ankara Okulu, 2005.
- Ünlü, İhsan. *Alevilikte Dedelik ve Ocak Anlayışı “Tercan Örneği”*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2013.
- Yaman, Ali. “Alevilik Bektaşilik Alanında Üniversitelerde Gerçekleştirilen Akademik Çalışmalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme”. *Alevi ve Bektaşî Yayınlarının Temel Sorunları, Çözüm Önerileri*. ed. Gıyasettin Aytaş - Derya Sümer. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Yıldırım, Erdal. “Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2 (2012), 157-176.
- Yıldız, Harun. *Amasya Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri*. Samsun: Ondokuz

Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.

Yücel, Kadir. *Reşadiye’de Alevilik ve Aleviler*. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024.

Yücer, Hür Mahmut. “Şahkulu Sultan Dergâhı”. *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. 5/297-301. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.

Zanco, Mukadder. *Antalya Türkmen Alevileri’nde Dini ve Sosyal Hayat*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.

Extended Summary

One of the prominent cultural components of Anatolia often described as a shared open air museum of various civilizations is the network of Alawi spiritual lineages known as ocaks. This reality has rendered the culture of Alawi communities and groups a significant subject of scholarly inquiry from multiple perspectives. In this context, since the last quarter of the 19th century, Alawism has been one of the topics deliberately brought to public attention in Türkiye, with efforts made to shape public discourse around it. When examining the developments and processes associated with this issue, it becomes clear that one of the main areas of debate centers around cem houses the spaces in which Alawis perform their ritual practices and ceremonies.

The increasing prominence of cem houses is largely attributable to the efforts of certain circles seeking to represent Alawism by foregrounding these institutions in public discussions. Once functioning primarily as associations or foundations, these institutions have, in line with broader socioeconomic developments, gradually transformed into spaces where religious obligations are also fulfilled by Alawi communities.

Beyond their religious significance, cem houses have evolved into centers of social and cultural activity and, due to their importance, have become subjects of various academic studies. Thanks to these multidisciplinary efforts conducted in fields such as Theology, Anthropology, Linguistics, Turkish Language and Literature, Eastern Languages and Literatures, Philosophy, Sociology, Music, Art History, Psychology, Political Science, History, Gastronomy and Culinary Arts, Journalism, Fine Arts, Law, Communication, Radio-Television, Performing and Visual Arts, Public Administration, and International Relations significant progress has been made toward a more accurate understanding and representation of Alawism. Since 1983, nearly 500 masters and doctoral theses have been written on the subject.

These studies have closely examined and documented various aspects of Alawi communities, including their historical development, religious and political identities, relationships with the state, ethno-cultural diversity, institutionalization through foundations and associations, textual sources, ritual practices, the dede institution and its functions, significant religious figures, interactions with other religious communities, religious education, social life, culinary culture, folk dances, and musical traditions.

Given the importance and sensitivity of the topic, this research focuses on examining academic studies specifically related to cem houses conducted within the field of History of Islamic Sects. A literature review was prioritized, revealing that between 1993 and 2025, 164 masters theses and 28 doctoral dissertations were completed in the field of theology. Within the sub-discipline of History of Islamic Sects, 50 masters and 6 doctoral theses were identified. However, only 21 of the masters theses and 5 of the doctoral theses were found to include discussions or information related to cem houses.

These studies were analyzed individually, with a particular focus on the religious spaces where Alawi rituals (âdâb ve erkân) are performed. As a result, valuable insights were obtained concerning the past, present, and potential future of cem houses. Through document analysis one of the indirect observation methods each relevant thesis was reviewed chronologically. The cem houses addressed in these theses were then identified, and their current status, functions, social perception, and religious, educational, legal, and cultural roles were assessed.

The study ultimately presents a comprehensive analysis based on academic research completed in the History of Islamic Sects field, examining each cemevi individually in terms of its historical development and current relevance. It was observed that academic works related to Alawism remain mostly at the masters level. Furthermore, many studies delve deeply into

ritual practices (cem ceremonies) while providing little to no information about local cem houses. Even the studies that mention cem houses often offer only superficial data about their founding.

In some cases, despite the presence of significant Alawi populations, no information about local cem houses was provided. The exclusion of actively functioning cem houses from research and the lack of historical documentation of their evolution have created a significant gap in the academic literature. Therefore, it is crucial that future fieldwork pays closer attention to issues such as the construction, dates, and historical processes of cem houses, as such data are essential for understanding the historical and contemporary development of these institutions across the country and its surrounding regions.

In conclusion, researchers should be encouraged to place greater emphasis on documenting the historical background of local cem houses in future studies. Moreover, fostering comprehensive academic projects that examine the historical trajectory of cem houses within Türkiye will be instrumental in advancing scholarly understanding of their function and significance in Alawi religious and cultural life. As a result of our research, it has been observed that some cem houses are still under construction and that the financial burden is often shouldered by low-income Alawi families. Moreover, although the need for cemevis has been expressed in certain regions, it has become evident that in order to better understand the past, present, and future of these actively functioning institutions, they must be examined individually and documented in detail.